

NASTAVNO - NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

Referat o završenoj doktorskoj disertaciji

Na sednici Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu održanoj 13.09.2018. god., imenovana je Komisija za ocenu doktorske disertacije kandidatkinje Sande Stanković pod nazivom „IRACIONALNA UVERENJA I RASPODELA MOĆI U HETEROSEKSUALNIM PARTNERSKIM ODNOSIMA”. Komisija je pregledala doktorsku disertaciju i podnosi sledeći referat.

Osnovni podaci o kandidatkinji i disertaciji

Sanda Stanković, rođena 1982 god. u Beogradu, diplomirala je 2006. god. na Odeljenju za psihologiju, Filozofskog fakulteta u Beogradu. Tokom osnovnih studija bila je angažovana kao saradnica u nastavi na dodiplomskim kursevima: *Opšta psihologija 2 i Pamćenje i mišljenje*. Diplomski rad, pod nazivom: „Identifikacija strategija u eksperimentalnom zadatku čitanja sa razumevanjem”, odbranila je sa ocenom 10. Na osnovu ovog rada objavila je dva naučna rada, u časopisima od međunarodnog značaja. Na master studijama na istom odeljenju, angažovana je kao saradnica u nastavi na dodiplomskom kursu *Osnovi psihoterapije i savetovanja*. Master rad, pod nazivom: „Iracionalna uverenja karakteristična za nisku frustracionu toleranciju i njihov odnos sa depresijom, besom i anksioznošću kod adolescenata”, odbranila je 2008. god, takođe sa ocenom 10. Kao rezultat ovog rada nastao je članak objavljen u časopisu od međunarodnog značaja, referentnom za racionalno-emotivnu i kognitivno-bihejvioralnu terapiju (REBT). Nakon master studija, obavila je jednogodišnji pripravnički staž na Klinici za psihijatriju Kliničkog centra Srbije, i položila državni ispit pri Ministarstvu zdravlja za zdravstvenog saradnika-dipl. psihologa 2009. god. Nakon toga je objavila još jedan članak iz oblasti REBT u časopisu od međunarodnog značaja.

Sanda Stanković je završila primarni (2006-2007) i napredni (2007-2008) praktikum iz racionalno-emotivne i kognitivno-bihejvioralne terapije (RE&KBT) unutar REBT centra u Beogradu, Pridruženog trening centra Instituta Albert Elis iz Njujorka. Trenutno se edukuje u oblasti geštalt pristupa u radu sa parovima pri Evropskom akreditovanom trening institutu za edukaciju Geštalt studio, u Beogradu.

Kandidatkinja se edukovala takođe iz feminističke teorije i teorija roda u Centru za ženske studije u Beogradu, gde je završila 2014. god. dvosemestralni nastavni program. Bila je polaznica međunarodnog kursa “Feminist critical analysis: Contemporary contentions”, Inter-University Centre, u Dubrovniku, 2013. sa usmenom prezentacijom. Objavila je dva prikaza feminističkih knjiga u naučnim časopisima. Na doktorskim studijama je u okviru različitih psiholoških i socioloških kurseva izučavala feminističku psihologiju i psihoterapiju. Kandidatkinja ima 10 saopštenja na kongresima štampana u izvodu, 9 od nacionalnog i jedan od međunarodnog značaja. U poslednjih 5 godina ima saopštenja na kongresu psihoterapeuta u vezi sa feminističkim pristupom psihoterapiji i terapiji parova, rodno zasnovanom moći i integracijom feminizma i REBT.

Iskustvo u oblasti kliničke psihologije i psihoterapije i interesovanje za feminizam omogućilo je kandidatkinji da se fokusira na povezanost iracionalnih uverenja i raspodele moći u partnerskim odnosima - originalnu temu sa višestrukim praktičnim implikacijama. Teorija racionalno-emotivne i kognitivno-bihejvioralne terapije (REBT) partnerskih odnosa, kao i u slučaju individualnih problema i poremećaja, ističe ključnu ulogu individualnih

kognicija partnera u nastanku ozbiljnijih partnerskih problema i nesklada (npr. Dryden, 2009; Ellis & Dryden, 1997). Posebno se naglašava uloga iracionalnih uverenja koja oblikuju viđenje i interpretaciju životnih situacija i događaja i odgovore na njih. Rezultati istraživanja potvrđuju tezu da su iracionalna uverenja u vezi sa procenama teškoća u partnersko odnosu (npr. Addis & Bernard, 2002; Filipović, Vukosavljević-Gvozden & Opačić, 2015). Međutim, u dosadašnjim istraživanjima parova izostaju istraživanja povezanosti iracionalnih uverenja sa drugim aspektima/ishodima partnerskog odnosa, osim partnerskog sklada i prilagođenosti. Značajna dimenzija partnerskog odnosa kojom se REBT perspektiva do sada nije bavila jeste povezanost iracionalnih uverenja partnera sa raspodelom moći.

Raspodela moći utiče na individualno psihofizičko zdravlje (npr. Sprecher, Schmeekle & Felmlee, 2006), zadovoljstvo, kvalitet i dugotrajnost partnerskog odnosa (Hall & Knox, 2017), i druge ishode od značaja kao što su kvalitet odnosa očeva i dece i psihološki razvoj i mentalno zdravlje deteta (npr. Rodríguez Ruíz, Carrasco & Holgado-Tello, 2016). Jednom od osnova moći smatra se princip najmanje zainteresovanosti, koji ukazuje na to da osoba u partnerskom odnosu kojoj je manje stalo do očuvanja odnosa ima veću moć (Waller & Hill, 1951). Dobio je potvrde u istraživanjima koja su koristila različite operacionalizacije (npr. Carpenter, 2017). Međutim, kao što je u okviru REBT zanemareno pitanje moći tako su i relativno trajne psihološke karakteristike zanemarene u razmatranju i istraživanjima faktora koji dovode do manje ili veće zainteresovanosti i moći u partnerskim odnosima.

Sa ciljem da dopuni postojeći skup saznanja o ulozi iracionalnih uverenja u partnerskim odnosima i skup saznanja o osnovama moći u partnerskim odnosima, kandidatkinja u doktorskoj disertaciji ispituje da li tri iracionalna uverenja – zahtev za postignućem, zahtev za ljubavlju i samoobežvređivanje mogu osobu učiniti manje ili više zavisnom u odnosu i na taj način doprineti tome da ona ima veću ili manju moć. Preciziranje veza između iracionalnih uverenja i relativne zavisnosti i raspodele moći u partnerskom odnosu, može unaprediti psihoterapijsku praksu, kao i individualnu i terapiju parova i preventivne programe.

Disertacija je napisana na 185 strana sa literaturom i priložima. Korišćena literatura sadrži 316 reference, od kojih najveći deo čine savremeni istraživački radovi.

Predmet i cilj disertacije

Polazna teorijska osnova ovog istraživanja su REBT, princip najmanje zainteresovanosti i rodna perspektiva. Iracionalna uverenja su glavni teorijski konstrukt racionalno-emotivne i kognitivno bihevioralne terapije (REBT). Jezgrovna iracionalna uverenja su relativno trajne karakteristike ličnosti koje su osnova za to kako ljudi vide sebe, svet i druge, i oblikuju ciljeve i motivaciju (npr. Ellis, 2003). Zahtev za postignućem predstavlja jezgrovno uverenje osobe da mora biti uspešna u svim stvarima koje su joj važne. Zahtev za ljubavlju odnosi se na uverenje da mora biti voljena od strane značajnih osoba. Samoobežvređivanje se odnosi na tendenciju osobe da sebe smatra manje vrednom ili bezvrednom.

Prema principu najmanje zainteresovanosti, ona osoba u partnerskom odnosu kojoj je više stalo do očuvanja odnosa je osoba sa manje moći u odnosu. Princip je integrisan u različite teorijske modele moći (npr. Simpson et al., 2015). Kao osnove veće ili manje zavisnosti u odnosu u literaturi se navode stepen posedovanja za drugu osobu značajnih resursa koje ne može obezbediti na drugi način, definisanje resursa koje drugi nudi kao sebi važnih i/ili neophodnih, i poželjnost alternativa datom partnerskom odnosu (npr. Arriaga, 2009). Zahtev za postignućem može se ostvariti u različitim domenima života, i samim tim čini osobu manje zavisnom od partnerskog odnosa za ono što smatra da joj je u životu neophodno (uspeh i postignuće). S obzirom da je je partner/ka jedan od glavnih izvora za zadovoljenje zahteva za ljubavlju, ovakva osoba bi mogla biti zavisnija u odnosu (DiGiuseppe

& Zeeve, 1985). Osoba koja se samoobezvređuje, mogla bi biti sklonija da veruje da ne može da ostvari bolju alternativu od postojećeg odnosa.

Bazičnu osnovu moći u heteroseksualnim partnerskim odnosima predstavlja rod kao organizujući princip partnerskih odnosa (npr. Silverstein, 2003). Pokazalo se da različite osnove moći nemaju isti uticaj kada pripadaju ženi ili muškarcu. Kada osnove moći odstupaju od rodno očekivanih, muškarci i žene često teže da vrate moć muškarcu da bi očuvali sopstvene rodne identitete, poštovanje i samopoštovanje (npr. Tichenor, 2005). Zahtev za ljubavlju i samoobezvređivanje u vezi su sa rodnom socijalizacijom i rodno zasnovanim nižim vrednovanjem žena u društvu, a zahtev za postignućem karakterističan je za rodnu socijalizaciju muškaraca (npr. Green, 1998). Zavisnost od partnera ili od veze je sastavni deo ženine rodne socijalizacije, dok je u suprotnosti sa rodnim očekivanjima od muškarca (Russianoff, 1982). U radu se postavlja pitanje da li i na koji način rod utiče na odnos između iracionalnih uverenja, relativne zavisnosti u odnosu, i različitih indikatora moći.

Moć u partnerskim odnosima se definiše kao potencijal jedne osobe u paru da utiče na drugu osobu ili na vezu, radi ostvarenja i zadovoljenja sopstvenih ciljeva i želja (Simpson, Farrell, Oriña & Rothman, 2015). To je multidimenzionalan koncept koji se meri indirektno putem različitih dimenzija (npr. Lukes, 2005). U ovom radu ispitivani su vidljiva moć (koja je najčešće ispitivana), ali i pokazatelji rodno zasnovane moći – emotivni rad, kućni poslovi i poslovi brige o deci. Princip najmanje zainteresovanosti do sada nije ispitivan u vezi sa rodno zasnovanom moći.

Teorijski značaj ovog istraživanja tiče se osvetljavanja veza između tri iracionalna uverenja, percepcija relativne zavisnosti i različitih indikatora moći. Praktični značaj istraživanja ogleda se u tome što daje preciznije informacije o tome koje posledice po zavisnost i moć se mogu očekivati kod osoba sa određenim iracionalnim uverenjima, tj. na šta treba da se fokusiramo prilikom razvoja psihoterapijskih intervencija, intervencija u terapiji parova i/ili preventivnih programa.

Cilj istraživanja je da se ispita da li zahtev za postignućem, zahtev za ljubavlju i samoobezvređivanje partnera i partnerke doprinose većoj ili manjoj zavisnosti i moći u partnerskom odnosu. Specifični ciljevi istraživanja se odnose na utvrđivanje:

1. da li princip najmanje zainteresovanosti važi za sve indikatore moći;
2. da li se, i na koji način, razlikuju efekti percepcija relativne zavisnosti žena i muškaraca na navedene indikatore raspodele moći;
3. da li, i ukoliko da, na koji način, tri iracionalna uverenja utiču na indikatore moći, posredstvom opažene relativne zavisnosti;
4. da li se, i na koji način, razlikuju efekti iracionalnih uverenja žena i muškaraca na percepcije relativne zavisnosti i na indikatore moći posredstvom percepcija relativne zavisnosti;
5. da li, i ukoliko da, na koji način, iracionalna uverenja utiču na indikatore raspodele moći kada se kontroliše uticaj opažene relativne zavisnosti;
6. da li se, i na koji način, razlikuju efekti iracionalnih uverenja žena i muškaraca na indikatore raspodele moći kada se kontroliše uticaj opažene relativne zavisnosti.

Osnovne hipoteze

S obzirom na eksplorativnu prirodu istraživanja odnosno na to da se iracionalna uverenja prvi put ispituju u vezi sa percepcijama relativne zavisnosti i indikatora moći, nisu postavljane hipoteze. Kandidatkinja u radu ukazuje na moguće veze iracionalnih uverenja i percepcija relativne zavisnosti, iz ugla REBT i principa najmanje zainteresovanosti, kao i na moguću ulogu roda, pozivajući se na postojeća istraživanja drugih osnova moći. Takođe ukazuje na moguću ulogu roda u vezi između percepcija relativne zavisnosti i indikatora rodno zasnovane moći.

Nacrt istraživanja je nacrt medijacije. Od varijabli sadrži: demografske varijable - uzrast, poslednji završen stepen obrazovanja, partnerski status (brak ili vanbračna zajednica), dužinu trajanja veze, dužinu zajedničkog života, broj dece, materijalni status domaćinstva, mesto boravka i zaposlenost; prediktorske varijable – iracionalna uverenja: zahtev za postignućem, zahtev za ljubavlju i samoobezvređivanje; medijator – relativna zavisnost; kriterijumske varijable – indikatori moći: vidljiva globalna moć, raspodela i nivo emotivnog rada, raspodela rutinskih kućnih poslova, raspodela povremenih kućnih poslova i raspodela poslova brige o deci.

Medijacija je analizirana u skladu sa modelom međuzavisnosti aktera i partnera, odnosno uključuje iracionalna uverenja partnera i partnerke, percepcije relativne zavisnosti partnera i partnerke, i percepcije različitih indikatora moći partnera i partnerke.

Uzorak čini 276 heteroseksualnih parova koji žive na teritoriji Republike Srbije i čiji maternji jezik je srpski, a koji žive zajedno između 1 i 10 godina, imaju dete/decu i ne žive u proširenoj zajednici. Kriterijumi su omogućili da uzorak bude ujednačen u odnosu na fazu životnog ciklusa porodice i sociokulturni kontekst, kao i u odnosu na tip domaćinstva, obzirom na to da život u proširenoj zajednici modifikuje raspodelu moći između partnera. Uzorak je bio prigodnog tipa. Partneri i partnerke popunjavali su odvojeno i anonimno iste upitnike, uz jedinu razliku u rodno osetljivom jeziku.

Kratak opis sadržaja disertacije

Doktorska disertacija sadrži pet delova: teorijski uvod, metodološki deo, rezultate istraživanja, diskusiju i zaključak, a na kraju rada dati su spisak korišćene literature i prilozi. Teorijski deo rada obuhvata pregled saznanja o iracionalnim uverenjima iz ugla REBT-a, istraživanja moći u partnerskim odnosima, razmatranja o REBT-u, moći i rodu i opis predmeta istraživanja. Metodološki deo rada obuhvata opise uzorka, varijabli i instrumenata, procedure istraživanja i načina obrade. U rezultatima su predstavljeni dobijeni nalazi. Nakon toga sledi diskusija u kojoj se rezultati interpretiraju i povezuju sa dosadašnjim saznanjima, izvode praktične implikacije, a na kraju rada je formulisana zaključak.

Sledi spisak poglavlja:

- Uvod:
 - Iracionalna uverenja - REBT teorija
 - Moć u partnerskim odnosima
 - REBT, moć i rod
 - Predmet istraživanja
 - Metod:
 - Ispitanici
 - Postupak istraživanja
 - Varijable
 - Merni instrumenti
 - Rezultati:
 - Deskriptivna analiza
 - Korelacije
 - Analiza medijacije
 - Diskusija
 - Diskusija rezultata
 - Ograničenja i istraživačke preporuke
 - Preporuke za praksu REBT
 - Zaključci
 - Literatura
 - Prilozi

Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Doprinos istraživanja značajan je i višestruk. U dosadašnjim ispitivanjima principa najmanje zainteresovanosti i raspodele moći u partnerskom odnosu individualni psihološki faktori bili su zanemareni. Ovo istraživanje se fokusiralo na razmatranje iracionalnih uverenja kao osnove relativne zavisnosti i raspodele moći u partnerskom odnosu i rezultiralo mnoštvom značajnih zaključaka.

Pokazalo se da iracionalna uverenja imaju direktne efekte na raspodelu moći, kada se kontrolišu percepcije zavisnosti, ali i indirektno preko percepcije zavisnosti. Žene sa jačim zahtevom za postignućem opažene su kao manje zavisne i imaju više moći (indirektni i direktni efekti), ali istovremeno imaju veći udeo u rutinskim kućnim poslovima (direktan efekat). Ženino samoobezvređivanje dovodi do suprotnih efekata, tj. do toga da se ona sama opaža zavisnijom i da ima manje moći (indirektni i direktni efekti), ali ono istovremeno umanjuje njen emotivni rad, prema opažanju partnera (direktan efekat). Partneri koji se obezvređuju opažaju sebe zavisnijim što za posledicu ima da opažaju većim sopstveni udeo u emotivnom radu (indirektan efekat), a da istovremeno pružaju niži nivo emotivnog rada po sopstvenoj proceni (direktan efekat). Takođe imaju manju vidljivu moć i učešće u poslovima u vezi sa brigom o deci, prema procenama partnerke (direktni efekti). Zahtev za ljubavju ni kod žena ni kod muškaraca nije pokazao značajne relacije sa zavisnošću i raspodelom moći.

Kao što vidimo, iracionalna uverenja doprinose raspodeli zavisnosti i moći u odnosu, a rod utiče na ove relacije. Ovakvi nalazi ukazuju na to da bilo koji teorijski pristup moći mora da uzme u obzir ulogu roda i da u istraživanjima ne možemo da pretpostavimo podjednako delovanje osnova moći kada su u pitanju žene i muškarci i njihove percepcije.

Rezultati ohrabruju dalja istraživanja i inkorporaciju koncepta moći u teorijska razmatranja partnerske REBT. Kao što vidimo, potrebno je da buduća istraživanja partnerskih odnosa u okviru REBT uključe rod u nacрте istraživanja i da ga koriste kao jedan od eksplanatornih okvira za razumevanje razlika između muškaraca i žena. Osim toga, rezultati mogu značajno doprineti unapređenju terapijske prakse partnerske ali i individualne REBT ukazujući na potrebu terapijskog fokusiranja na posledice individualnih jezgrovnih uverenja partnera i partnerke na opaženu zavisnost i na raspodelu moći.

Šire gledno, povezanost između iracionalnih uverenja, relativne zavisnosti i raspodele moći obogaćuje multidisciplinarni korpus znanja o faktorima koji utiču na raspodelu moći u partnerskim odnosima i predstavlja podstrek za dalja ispitivanja uloge trajnijih individualnih psiholoških karakteristika kao osnove relativne zavisnosti i raspodele moći u odnosu, i van područja REBT.

Zaključak

Doktorska disertacija Sande Stanković predstavlja samostalno i originalno naučno delo kojim su u potpunosti ostvareni ciljevi i zadaci navedeni u prijavi doktorske disertacije. Na osnovu analize doktorske disertacije, Komisija zaključuje da kandidatkinja pokazuje visok nivo stručnosti i poznavanja postavki racionalno-emotivne i kognitivno-bihejvioralne terapije partnerskih odnosa i oblasti raspodele moći među partnerima. Ona takođe pokazuje visok nivo sposobnosti da na originalan način dizajnira i istraži veoma složene probleme i da kompetentno analizira i interpretira nalaze istraživanja povezujući ih i kontrastirajući sa onim što je poznato u dosadašnjoj istraživačkoj literaturi.

Imajući u vidu prethodno izneto mišljenje, predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da Sandi Stanković odobri javnu odbranu doktorske disertacije pod nazivom: **Iracionalna uverenja i raspodela moći u heteroseksualnim partnerskim odnosima.**

Beograd, 18.11.2018. god.

Komisija

Prof. dr Tatjana Vukosavljević-Gvozden

Prof. dr Ksenija Krstić

Doc. dr Iris Žeželj

Doc. dr Oliver Tošković